

Genocide [Electronic resource]. – Access: <http://www.hrweb.org/legal/genocide.html>.

8. Conquest, Robert. The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-famine. – Oxford: Oxford University Press, 1987 – 411 p.

9. Col'ba S. SCVU – Komisija Golodovogo Genotsydu v Ukraini 1932-1933 / S. Col'ba // Materialy Pjatogo Svitovogo Conresu Vil'nykh Ukrajintsiv 1988. – Toronto-New-York-London, 1993. – S. 288-310.

10. Lysty z Kharkova. Golod v Ukraini tan a Pivnichnomu Cavcazi v povidomlenn'ah italijs'kyh dyplomativ, 1932-1933 roky / Italijs'kyj in-t kul'tury v Ukraini / Jurij Shapoval (nauk. red. ukr. vyd.), Andrea Graziosi (upor'adkuv. ta vstup. st.), Marjana Prokopovych (per. z ital.), Nicola Franco Balloni (peredm.). – Kh.: Folio, 2007. – 256 s.

11. Holodomor v Ukraini 1932-1933: bibliographichnyj pokazhchyk / red. col.: S. V. Kul'chytskyj, O. F. Botushans'ka, V. Motyka; Upojadn.: L. M. Burjan, I. E. Rikun. Odes'ka derzhavna naukova biblioteka imeni M. Gor'kogo; Instytut istoriji Ukrainy NAN Ukrainy; Fundatsija ukrajinoznachchykh studij Avstraliji. – Odesa; L'viv: Vud-vo M. P. Kots, 2001. – 664 s.

12. 33-j: golod: Narodna Knyga-Memorial / Uporjad.: L. B. Kovalenko, V. A. Man'ak. – K.: Rad. pismennyk, 1991. – 584 s.

13. Zelenin I. E., Ivnikskij N. A. (Moskva), Kondrashyn V. V. (Penza), Oskolkov E. N. (Rostov-na-Donu). O golode 1932-1933 godov I ego otsenke na Ukraine // Otechestvennaja istorija. – 1994. – No 6. – S. 256-262.

14. Holova SBU nazvav tochnu kil'kist' zherty Holodomoru, Kyiv, 14 sitchn'a 2010 roku [Electronic resource]. – Access: <http://photo.ukrinform.ua/ukr/current/photo.php?id=308364>.

Holovchenko V. I., Doctor of Political Sciences, Professor, Senior Researcher of International Relations Institute of Kyiv National Taras Shevchenko University, Holovchenko@ukr.net

Holodomor of 1932-1933 in historical memory and national

The article analyzes place of the Ukrainian Holodomor 1932-1933 in historical and national memory, both within the Ukrainian state and in the Diaspora; studies out significance of national consciousness' level and patriotism for the successful construction and development of the modern state; special attention is given to comparative analysis of highlighting the tragedy of Holodomor in the western media and at national level; outlines the circumstances of the term "genocide" emergence in international legal practice; reveals the reasons of addressing the political and scientific community of the West to the problems of famine in Soviet Ukraine. Application of the problem-chronological approach and structural-functional analysis made it possible to conclude that Holodomor will forever remain one of the most acute and painful problems of Ukrainians – in the political, scientific and moral-psychological sense.

Keywords: genocide, famine, historical memory, collectivization, repression.

Головченко В. И., доктор политических наук, профессор, старший научный сотрудник Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Holovchenko@ukr.net

Голодомор 1932-1933 гг. в исторической и национальной памяти

Анализируется место Голодомора в Украине 1932-1933 гг. в исторической и национальной памяти, как внутри Украинского государства, так и в диаспоре; выясняется значение уровня национального сознания и патриотизма для успешного строительства и развития современной государственности; отдельное внимание уделено коллатеральному анализу освещения трагедии Голодомора в западных средствах массовой информации и на государственном уровне; очерчены обстоятельства появления термина "геноцид" в международно-правовой практике; раскрыты причины обращения политической и научной обществности Запада к проблематике голода в советской Украине. Использование проблемно-хронологического подхода и структурно-функционального анализа сделало возможным прийти к выводу о том, что Голодомор навсегда останется одной из наиболее острых и болезненных проблем украинцев – в политическом, научном и морально-психологическом смысле.

Ключевые слова: геноцид, голод, историческая память, коллективизация, репрессии.

* * *

УДК 94(477)“1945/1952”:378

Лук'яненко О. В.

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри культурології, Полтавський національний педуніверситет імені В. Г. Короленки (Україна, Полтава), lukyenenenko.ov@gmail.com

БРАКОВАНИ ОЛІВЦІ ВІД УКРМУЗТРЕСТУ ТА ДРОВА ЗА 300 КІЛОМЕТРІВ: МАТЕРІАЛЬНІ ТРУДНОЩІ ПОВОЄННИХ ПЕДІНСТИТУТІВ УРСР

Проїлюстровано рівень матеріально-технічного забезпечення педінститутів УРСР повоєнного періоду (1945–1952 рр.). Застосування методу контент-аналізу педагогічної преси дозволило з'ясувати ступінь задоволення освітянами умов роботи та проживання; відслідкувати співвідношення скарг на повсякденний побут та захоплення радянською відбудовою ходою. Метод реконструкції повсякдення дозволив відтворити атмосферу життя у холодних студентських гуртожитках та на парах із наявним реманентом – чорнилами, олівцями та бракованими перами. На основі методу включеного спостереження зроблена оцінка ставлення освітян до системи державного забезпечення літературою, обладнання майстерень, сприяння відбудові вишів. У ході дослідження виявлено розбіжності у директивах Міносвіти та їхнім утіленням у життя місцевими функціонерами. Характерним явищем для повоєнної України були факти низької якості товарів ужитку, справжене виснаження освітян в умовах карткової системи та неймовірно високий рівень оптимізму студентів та викладачів.

Ключові слова: педагогічний інститут, матеріальна база, студенти, викладачі, повсякдення, повоєнна Україна.

Після того, як хвиля Великої війни покотилася із зруйнованої України назад до Європи, почалося поступове налагоджування повсякдення країни, пошматованої мілітарними діями. На часі постало й відновлення вищої педагогічної школи УРСР. Із 1943 р. освітяни приступили до підготовки гідної професійної зміни. Проте, оголосити про відкриття навчальних закладів було набагато простіше, ніж одразу забезпечити їм належний рівень роботи. Війна ще тривала, а промисловість країни ще не стала на демілітаризовану колію.

За два роки по Перемозі, 8 лютого 1947 р., Колегія Міносвіти була змушена констатувати надто низький рівень матеріально-технічного забезпечення студентів педвузів [1]. А від цього залежало й утілення у життя усіх планів урядовців по реформуванню вищої освіти учителів. Так, у педагогічній пресі другої половини 1940–х тривали дискусії з приводу необхідності посилення самостійної роботи молоді. Та вони виглядали пустопорожніми балачками через матеріальну кризу вишів. Головним чином, ця ідея страждала, бо всі без виключення педінститути не могли самотужки розв'язати проблему забезпечення приладдям навчальних лабораторій. І якщо просте обладнання студенти з викладачами виробляли на місцях, то складні прилади лише снилися майбутнім учителям. Трест наочних приладів Міносвіти зовсім не постачав їх. Не дивно, що у такому режимові заклики Міносвіти по переформатуванню освіти на посилення самостійної роботи молоді, знаходили викривлене втілення у життя. Здебільшого викладачі обмежувалися згадкою про те, як працювати з книгою на початку лекційного курсу [2].

Та й тут народжувалася нова проблема: видавництва майже не видавали підручників для педвиші; не було й достатньої кількості навчальних програм. Наприклад, у Ніжині 1945 р. не було програм з педагогіки, старослов'янської мови та з західної літератури; а в Умані були відсутні програми з нової історії, географії й історії СРСР [2]. Колегія Міносвіти прикро констатувала, що у 18 педінститутах на 31 учительському інституті 1947 р.

були відсутні не лише посібники, а й програми з історії української мови [12]. Проблему дещо знімали постійні консультації та організації тематичних гуртків. Проте, якщо в Уманському педінституті це було гарною традицією, в інших вишах не прагнули навіть до такої панацеї від наслідків матеріальної кризи [2].

Для підготовки методично озброєних учителів бракувало й стабільних підручників середніх шкіл у вишах. Якщо окремі бібліотеки і мали шкільні книги, то вони або ж уже не використовувалися взагалі, або ж “ходили” уже лише в окремих навчальних закладах [4]. Так, особливо сутужно з книжками було у Черкаському педінституті навіть за 7 років по війні. У 1952 р. молодь не мала доступу е лише до книжок з курсу середньої школи; бракувало навіть підручників з педагогіки. На кількості студентів їх було лише кілька десятків! Та й ті не відповідали тогочасним вимогам. За браку профільної літератури порятунку шукали у педагогічній пресі. Та матеріальна скрута змушувала освітян Черкас жалітися, що тисячний колектив вишу у них була змога виписувати лише 1 прим. журналу “Радянська школа” та 2 прим. журналу “Советская педагогика”, не то що мріяти, аби студенти одержували повний комплект програм і підручників середньої школи, вступивши до вузу [13].

Одразу по війні освітяни та студенти не мали навіть “інструментів” для роботи. Учителям не вистачало олівців та ручок. Так, 1945 р. олівці для потреб освіти виготовляла Слов’янська фабрика. Однак, вона робила це з перебоями: не було то фарби на покриття олівців, то грифелів, то лісу. Того рік фабрика мала випустити для потреб УРСР 1 млн. освітянам. А дала лише 200 тисяч. Коли ж продукцію все ж доставляли освітянам, вона часто була дефектною. Та низьку якість олівців важко було відслідкувати. Підприємства як навмисне виготовляли олівці без маркування виробника. Наприклад, 1945 р. до Києва надійшло 30 тис. олівців без марки. Вони усі були не просто товсті та не покриті фарбою, а взагалі були не шкільного типу: грубі, мали квадратний грифель і були розраховані радше на теслярів. Так само скрутно було і з перами для письма. Горезвісна Слов’янська фабрика 1945 р., недовиконавши замовлення на олівці, випустила більше пер: замість 3 млн. 802 тисячі, дала 2 млн. Та кількість поступилася якості: пера також були неякісними, дряпали папір. Та й просте перо нічого не вартувало, для нього 1945 р. в УРСР важко було знайти ручки та чорнила з чорнильницями. До честі радянської промисловості, каламарів фабрики виготовили у достатній кількості, але вони просто залежувалися на складах. Так, Биківський завод Наркомату легкої промисловості 1945 р. тримав 300 тис. чорнильниць на складах, а з Червоноармійського заводу для освітян хоч і відвантажили 40 тис. порцелянових невиливайок, та уся партія була побитою [14].

За рік ситуація не покращилася. Уже згадувана Слов’янська фабрика Міністерства місцевої промисловості так само виробляла шкільні олівці з величезною затримкою. У 1946 р. вона повинна була видати 15 млн. приладів для письма, дала лише 3 млн. олівців. Та й після усіх нарікань якість залишилася тією ж. Розмір олівців був явно не учнівський, уполовину менший від нормального; грифель був твердий, швидко ламався та рвав папір. Хоча, питання якості олівців

знімалося саме собою, коли ставало відомо хто керував їхнім виготовленням. Фабрикою опікувався Укрмузтрест. Хоча, й здавалося б профільні Мінліспром та Укрлісопромспілка так само не дотягували за якістю у виготовленні ручок. Перше з 50 тисяч ручок 946 р. не дало жодної, а друга з 300 тис. ручок здала для шкіл та вишів лише 10 тис., та й ті виявилися непридатними – не пофарбованими та невідшліфованими [15].

Проблема поганого матеріального забезпечення у педінститутах полягала ще й у тому, що часто директиви урядовців так і залишалися лише “словами на папері” і не доходили до прямих виконавців. Так трапилось і з описаною вище постановою Колегії Міністерства освіти від 8.02.1947 р. про поліпшення матеріального становища студентів педінститутів. За 5 місяців, у серпні того ж року, начальник Управління робітничого і студентського постачання так само звітував Міністрові освіти П. Тичині про незадовільний стан забезпечення студентів педвузів. У країні так і не була розгорнута мережа їдалень та майстерень, не за призначенням використовувалися державні асигнування; незадовільною була й робота допоміжних господарств, що мали б поліпшити харчування студентів. У 1947 р. урядовці відзначали й незабезпеченість студентів промисловим крамом. Багато в чому це було загальнодержавним явищем в умовах талонної системи. Проте, на місяць розподіл талонів між студентів проводився безконтрольно. Відділи постачання в областях захопилися не розподілом, а торгівлею. Бідним в усіх значеннях цього словами студентам вони продали товари на суму у 900 тис. крб. Багато хто з молодих людей, опинившись у скруті, позбавлений можливості придбати собі найелементарніші речі та продукти, кидав освіту. У такій ситуації Міносвіти пропонувало провести децентралізовану заготівлю овочів, фруктів і продуктів харчування та пильніше зберігати продукти із допоміжних господарств вишів. Принаймні, успішні приклади Київського та Вінницького педінститутів спонукали до малювання позитивної перспективи [3].

Після війни у холод кидало не лише від неможливості працювати. У станіла вишів реально було морозно. Освітян 1948 р. продувало через поганий ремонт у Ворошиловградському педінституті [5]. Без палива того ж року працювали Умань та Ніжин. Інколи дрова для обігріву вишів доводилося везти через пів України. Так, Ніжинський педінститут забирав їх із с. Добрянське на Сумщині (майже за 350 км!), а Бердичівський учительський мав перевезти дрова за 145 км із Овруцького району. Не дивно, що виші довго не могли зігріти студентів, бо знайти транспорт для перевезення палива у повоєнній державі було не менш складно, ніж виклопотати самі дрова для інституту [4].

Через недосконалість системи забезпечення паливом студенти не могли зігрітися у зимові холоди. Інколи не допомагали і теплі ковдри, бо Укршкілпостач погано знав потреби гуртожитків педвузів. Так, навіть 1950 р. він нерівномірно постачав м’який інвентар. Наприклад, на 400 місць в гуртожитку Черкаського педінституту виділили 1 тис. 122 простирадла, 1 тис. 331 наволочку й лише 100 подушок та 284 ковдри [16].

Однак, не слід думати, що післявоєнна вища педагогічна школа уповні була голою, босою та відкинутою на роки назад за своїм матеріально-

технічним забезпеченням. Навпроти, окремі виші після війни розбудувалися, стали заможнішими та розвинутішими. Скажімо, Київський педінституту у 1941 р. мав 5 факультетів на 7 спеціальностей. Уже 1949 р. у його складі діяли 8 факультетів на 15 спеціальностей, серед яких з'явилися нові: іноземна мова, тифлопедагогіка, сурдопедагогіка тощо. У його стінах вчилися 2 тис. студентів – це на 80% більше, ніж до війни [6]. У столичному педінституті уже 1947 р. поновили свою діяльність їдальня, буфет, 4 гуртожитки на 850 осіб, а у кабінетах з'явилось нове устаткування та література [10]. У 1950 р. у КДПІ уперше було введено навчальне кіно на II курсі усіх факультетів, а студенти почали опановувати методику та техніку використання кіно у спеціально обладнаному кабінеті педагогічної кінематографії з власною фільмотекою [11].

Покращувалося життя не лише у столиці, але й окремих провінційних педінститутах. Так, Ніжинський педагогічний розпочав роботу в листопаді 1943 р. із 643 студентами та лише 27 викладачами [8]. Уже 1945 р. колишній історико-філологічний факультет князя Безбородька відновив бібліотеку, у яку німецькі сапери заклали 12 мін з метою знищення; почав відновлювати Гоголівський музей, з якого німецькі окупанти зробили казарму, знищивши частину дорогих експонатів [7; 9]. Потужних обертів набула й комплектація Черкаського вишу. На провідний факультет – фізики і математики – завезли нове обладнання для лабораторій, придбали нові верстати для експериментів, студентів навчали фотографувати та монтувати радіоприймачі. А для відкритого 1950 р. факультету фізичного виховання і спорту обладнали власний спортивний зал. Хоча варто зробити ремарку: більшість змін відбувалися з докладанням сил викладачів та студентів педінститутів. Влада залишалася лише ініціатором, який після гарного личу продовжував встояти осторонь. І майже всі змальовані здобутки Черкаського вишу були плодами рук місцевих освітян, а відділ будівництва Міносвіти не допомагав навіть будівельними матеріалами: ні Київський обласний, ні Черкаський міський планові відділи не приклали зусиль до завершення повоєнної відбудови педінституту [16].

Радянське суспільство пройшло надприродні випробування у Другій світовій війні. Та не менший героїзм довелося продемонструвати людям у повоєнні роки. Підняти з колін зруйновану країну означало чи не наново розбудувати всю систему народного господарства. Колективи педінститутів на собі відчули усі негаразди повоєнного дефіциту, бракоробства та бюрократичної тяганини, коли почали відроджувати навчальні заклади. За вісім повоєнних літ вони так і не змогли уповні подолати усі матеріальні труднощі. Принаймні, їхнє повсякдення доби “відлиги” демонструє, що чи не до середини 1950-х рр. студенти та викладачі так і продовжували відбудовувати, мерзнути, не доїдати, брати хабарі, аби вижити, та боротися за настання доби комунізму.

Список використаних джерел

1. У Міністерстві освіти УРСР // Радянська освіта. – 14 лютого 1947. – № 7. – С. 2.
2. Роботу педвузів – на вищий рівень // Радянська освіта. – 22 серпня 1946. – № 38. – С. 1.
3. У Колегії Міністерства освіти УРСР // Радянська освіта. –

22 серпня 1947. – № 35. – С. 2.

4. У колегії Міністерства освіти УРСР // Радянська освіта. – 30 липня 1948. – № 31. – С. 4.

5. У Міністерстві освіти УРСР // Радянська освіта. – 12 серпня 1949. – № 33. – С. 1.

6. Чамата П. Підготовляти висококваліфікованих педагогів // Радянська освіта. – 25 січня 1949. – № 4. – С. 4.

7. Даденков М. З історії інституту // Радянська освіта. – 16 листопада 1945. – № 51. – С. 2.

8. Кузнецов Д. Знаменний ювілей // Радянська освіта. – 16 листопада 1945. – № 51. – С. 2.

9. Мисник П. Імені М. В. Гоголя // Радянська освіта. – 16 листопада 1945. – № 51. – С. 2.

10. У педвузах УРСР // Радянська освіта. – 5 вересня 1947. – № 36. – С. 2.

11. Чайковська П. Студенти вивчають навчальне кіно // Радянська освіта. – 24 червня 1950. – № 25. – С. 4.

12. У Колегії Міністерства освіти УРСР // Радянська освіта. – 14 листопада 1947. – № 46. – С. 4.

13. Мойсеєнко М. Про викладання педагогіки // Радянська освіта. – 15 листопада 1952. – № 46. – С. 4.

14. Шуренко М. Є пера... та нема ручок // Радянська освіта. – 14 вересня 1945. – № 41. – С. 1.

15. Ільїна С. Де ж олівці і ручки? // Радянська освіта. – 25 липня 1946. – № 34. – С. 1.

16. Кобиляцький І. Справа честі колективу інституту // Радянська освіта. – 1 липня 1950. – № 26. – С. 2.

References

1. U Ministerstvi osvity URSR // Radjans'ka osvita. – 14 ljutogo 1947. – № 7. – S. 2.
2. Robotu pedvuziv – na vyshhyj riven' // Radjans'ka osvita. – 22 serpnja 1946. – № 38. – S. 1.
3. U Kolegii' Ministerstva osvity URSR // Radjans'ka osvita. – 22 serpnja 1947. – № 35. – S. 2.
4. U kolegii' Ministerstva osvity URSR // Radjans'ka osvita. – 30 lypnja 1948. – № 31. – S. 4.
5. U Ministerstvi osvity URSR // Radjans'ka osvita. – 12 serpnja 1949. – № 33. – S. 1.
6. Chamata P. Pidgotovljaty vysokokvalifikovanyh pedagogiv // Radjans'ka osvita. – 25 sichnja 1949. – № 4. – S. 4.
7. Dadenkov M. Z istorii' instytutu // Radjans'ka osvita. – 16 lystopada 1945. – № 51. – S. 2.
8. Kuznjecov D. Znamennyj juvilej // Radjans'ka osvita. – 16 lystopada 1945. – № 51. – S. 2.
9. Mysnyk P. Imeni M. V. Gogolja // Radjans'ka osvita. – 16 lystopada 1945. – № 51. – S. 2.
10. U pedvuzah URSR // Radjans'ka osvita. – 5 veresnja 1947. – № 36. – S. 2.
11. Chajkovs'ka P. Studenty vyvchajut' navchal'ne kino // Radjans'ka osvita. – 24 chervnja 1950. – № 25. – S. 4.
12. U Kolegii' Ministerstva osvity URSR // Radjans'ka osvita. – 14 lystopada 1947. – № 46. – S. 4.
13. Mojszejenko M. Pro vykladannja pedagogiky // Radjans'ka osvita. – 15 lystopada 1952. – № 46. – S. 4.
14. Shurenko M. Je pera... ta nema ruchok // Radjans'ka osvita. – 14 veresnja 1945. – № 41. – S. 1.
15. Il'ina S. De zh olivci i ruchky? // Radjans'ka osvita. – 25 lypnja 1946. – № 34. – S. 1.
16. Kobyljac'kyj I. Sprava chesti kolektyvu instytutu // Radjans'ka osvita. – 1 lypnja 1950. – № 26. – S. 2.

Lukyanenko O. V., Ph.D. in History, Senior lecturer of cultural studies sub-department in V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University (Ukraine, Poltava), lukyaneneko.ov@gmail.com

Defective pencils from the Ukrainian musical trusts and wood for 300 kilometers away: the postwar financial difficulties of pedagogical institutes in the Ukrainian Soviet Socialist Republic

The article is intended to illustrate the level of logistical support of educational institutions of the Ukrainian Soviet Socialist Republic in the post-war period (1945–1952 yrs.). Application of the method of content analysis of educational periodicals allowed ascertaining educators' degree of satisfaction of working conditions and accommodation, it also helped to track the ratio of complaints to post-war life and capture the Soviet reconstruction pace. The method of everyday life reconstruction allowed recreating the atmosphere of the cold dormitories and the routine on lectures with existing implements – ink, pencils and defective pens. On the basis of participant observation was made the assessment of the attitude of teachers to the public system of literature providing, workshop equipping and reconstructing of universities. The

study found differences in the directions of the Ministry of Education and their embodiment in the life of local functionaries. Typical for the post-war Ukraine were goods of low quality, the true survival of educators in terms of rationing and the incredibly high level of optimism of educators.

Keywords: Pedagogical Institute, material resources, students, teachers and everyday life, the post-war Ukraine.

Лукьяненко А. В., кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры культурологии, Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленко (Украина, Полтава), lukyaneneko.ov@gmail.com

Бракованные карандаши от Укрмузтреста и дрова за 300 километров: материальные трудности послевоенных пединститутов УССР

Проиллюстрировано уровень материально-технического обеспечения педагогических институтов УССР в послевоенный период (1945–1952 гг.) Применение метода контент-анализа педагогической периодики позволило выяснить степень удовлетворенности педагогами условиями работы и проживания; отследить соотношение жалоб на послевоенный быт и увлечение советским восстановительным движением. Метод реконструкции повседневности позволил воссоздать атмосферу жизни в холодных студенческих общежитиях и на парах с имеющимся инвентарём – чернилами, карандашами и бракованными перьями. На основе метода включённого наблюдения была произведена оценка отношения преподавателей и студентов к системе государственного обеспечения литературой, оборудованию мастерских, содействию восстановления вузов. В ходе исследования выявлены расхождения в директивах Министерства образования и их воплощением в жизнь местными функционерами. Характерным явлением для послевоенной Украины были факты низкого качества товаров обихода, настоящее выживание педагогов в условиях карточной системы и необычайно высокий уровень оптимизма студентов и преподавателей.

Ключевые слова: педагогический институт, материальная база, студенты, преподаватели, повседневность, послевоенная Украина.

* * *

УДК 577.3:612.14

Майдебуря О. П.

кандидат біологічних наук, доцент, докторант, НУБіП (Україна, Київ), siteparig@mail.ru

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ РАДІОБІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ХАРКОВІ ТА ПОЧАТКОВИЙ ПЕРІОД ЇХ СТАНОВЛЕННЯ

Метою роботи було проведення історіографічного аналізу формування досліджень медичної радіобіології та початкового періоду їх становлення у Харкові. Застосовували методи історико-наукового аналізу за принципами історизму, об'єктивності та системності.

У 1896 р. було започатковано співпрацю фізиків Харківського технологічного інституту та професорів медичного факультету Імператорського харківського університету, яка увінчалась чередою радіобіологічних досліджень і початковим етапом розвитку медичної радіобіології у Харкові. У розвитку рентгенологічних та радіобіологічних досліджень велику роль відіграли наукові товариства. Неоцінним внеском була діяльність Товариства медицини і гігієни в пам'ятному університеті та Харківського медичного товариства. Велика заслуга у розвитку рентгенології та радіобіології належить С. П. Григор'єву. За його ініціативою у 1920 р. у Харкові була організована перша в СРСР Рентгенівська академія, яка стала центром радіобіологічних досліджень.

Таким чином, розвиток радіобіологічних досліджень у Харкові бере початок з Імператорського Харківського університету. Неоціненний внесок мала діяльність Товариства медицини і гігієни та Харківського медичного товариства. Подальший розвиток пов'язано з діяльністю Всеукраїнської рентгенівської академії.

Ключові слова: історія радіобіології, медична радіобіологія, іонізуюче випромінювання, рентгенівські промені.

Основним завданням будь-якої науки є осмислення шляхів свого розвитку та розкриття закономірностей руху. Дослідження історичних витоків виникнення, становлення та розвитку медичної радіобіології як складової частини радіобіології та вивчення наукової спадщини вітчизняних учених – радіобіологів має поліпшити дослідницьку справу вивчення історичного внеску наукових колективів, окремих учених у розвиток радіобіології в Україні.

Звістка про відкриття В. К. Рентгеном іонізуючого випромінювання швидко дісталася Російській імперії через три місяці його досліди повторили й розширили в університетах Одеси, Києва і Харкова. Згодом ці університети стали основою для утворення наукових центрів вивчення цього виду випромінювання. Неоднакові географічні, економічні й науково-методичні умови створення центрів зумовили різні пріоритети, направленість і наукову їх особливість. Першим офіційно було зареєстровано такий центр на території сучасної України у Харкові у 1920 р. Проте слід зазначити, що дослідження рентгенівських променів розпочали на Харківщині значно раніше – у 1896 р.

Про початок застосування в медицині рентгенівських променів писали М. І. Пилипенко [1–7], Є. Г. Русанова [8–11], Л. Д. Лінденбратен [12–16], Б. М. Варшавський [17] та інші дослідники, але в їхніх працях висвітлено розвиток рентгенології у Харкові в контексті розвитку медицини. Метою нашої статті є дослідження науково-методичних передумов становлення радіобіологічних досліджень у цьому регіоні.

Центром наукової думки Слобожанщини наприкінці XIX ст. був Імператорський Харківський університет, який стояв у витоків започаткування вищої освіти в регіоні і саме в цьому навчальному закладі було створено наукову основу для розвитку радіологічних і радіобіологічних досліджень. Перші дослідження фізичних характеристик радіоактивних сполук проводили на фізико-математичному факультеті університету професори кафедри фізики М. Д. Пильчиков, О. П. Шимко, О. К. Погорелко. Але через політичні події починаючи з 1884 р. наукове життя факультету, як і в цілому в університеті, прийшло в занепад. Небажання змиритися з політичним тиском на науково-виховний процес в Імператорському Харківському університеті спонукало фундатора наукової думки й організатора науково-дослідної та виховної роботи на кафедрі фізики талановитого вченого професора Миколи Дмитровича Пильчикова переїхати у 1894 р. до Одеси. У Новоросійському університеті на кафедрі фізики він вивчав природу Х-променів і вплив на них фізичних чинників, досліджував природну радіоактивність солей радію і торію, виділив їхні іонізаційні, флуоресцентні й фотографічні властивості. Він був основоположником рентгенографії й рентгенології в Україні, під його керівництвом у 1896 р. почалося практичне застосування рентгенодіагностики в лікарнях Одеси.

Ще одного талановитого вченого, який займався радіологічними дослідженнями на кафедрі фізики Імператорського Харківського університету, професора Олександра Костянтиновича Погорелко (1848–1916) звільнили з роботи у 1884 р. за участь в політичному реакційному русі. Через рік йому запропонували місце у щойно відкритому Харківському технологічному інституті ректор В. Л. Кирпичов, який вирізнявся прогресивними поглядами. В інституті О. К. Погорелко обладнав фізичний кабінет, де продовжував дослідження рентгенівських променів і конструював перші рентгенівські апарати [19].

У розвитку досліджень іонізуючого випромінювання у Харкові велику роль відіграли наукові товариства.